

Dos nens de la comunitat de Santa Rosa, a la vall peruana de Monzón, recullen fulles de coca per ajudar les seves famílies.

De medecina a droga en un segle i mig

Fa 150 anys Albert Niemann va aïllar, per primera vegada, la cocaïna, que aviat esdevingué panacea mèdica en mans de Sigmund Freud; després fou l'ingredient principal del refresc més popular i, finalment, la droga prohibida que més diners mou.

■ Un dossier de Núria Cadenes

Xarop de coca

El 1859, el científic alemany Albert Niemann va aïllar el principal alcaloide de la coca: la cocaïna. Des d'ingredient per a les begudes més populars i tota mena de medicaments fins a substància prohibida i d'ús en expansió, la cocaïna ha viscut 150 anys a tota màquina.

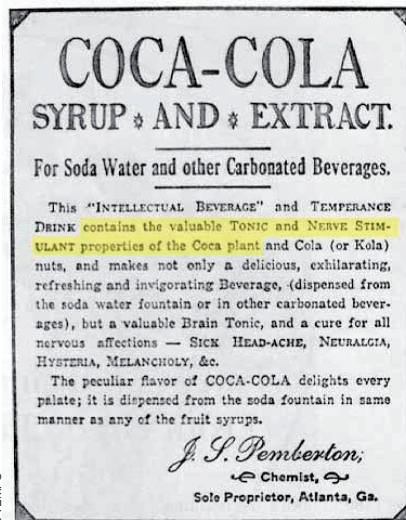
Sembla un arbust apte per a jardine-ria, amb les seves fulles ovalades, les flors blanquinoses, les baies d'un roig intens. I potser algú hi hauria vist negoci importador i n'hauria plantificat també entre els vials de car- rers amples, en geomètrica alternança amb les iterades palmeres, o vora una font pública, o com a verda barrera per a l'espai de joc en un nou parc... si no fos que només creix a partir dels 500 metres sobre el nivell del mar, que reclama clima tropical i que té un nom que no sembla que el faci apte per a pares i jardins: *Erythroxylon coca*. El petit arbust, que amb prou feines si supera el metre d'alçada, és la planta de la qual s'extreu, des que Albert Niemann la va aïllar, la cocaïna.

No és aquest l'únic alcaloide que conté la planta (se n'hi han trobat una quinzena), però sí el més conegut. El que l'ha fet famosa. I perseguida. I utilitzada des de temps immemorials.

Mama Coca. Hi ha constància del seu ús de fa, almenys, 3.000 anys. Les civilitzacions sud-americanes donaven les utilitats més diverses a una planta amb propietats també diverses: les seves fulles esdevenien talismà amorós o acompanyaven el cos del difunt en el trànsit cap al més enllà (se n'han trobats sacs plens a les tombes, o algunes fulles curosament col·locades als cossos momificats), servien per a elaborar un compost líquid emprat com a anestèsic en cirurgia o de droga estimulants. El versàtil arbust fins i tot va entrar al pan-teó dels inques: deien que Mama Coca (la deïtat equivalent a la Ceres romana)

havia arribat als homes com una benedicció per ajudar-los a suportar la fam i el cansament.

De fet, un dels usos ja antigament més estesos (i que actualment perdura) de les fulles de coca té relació precisament amb la seva capacitat d'atenuar gana i fatiga: mastegar fulles de coca

EL TEMPS
Les primeres coca-coles contenien cocaïna i es consideraven indicades contra la tristesa.

durant les llargues caminades, durant les inacabables jornades a les mines o al camp, ajudava a combatre el mal d'altura, proporcionava certa sensació d'eufòria i feia oblidar la buidor de l'estómac. En zones andines les distàncies es comptaven per nombre de *cocades*, les aturades que s'havien de fer per mastegar coca i tornar a tenir la sensació d'energia necessària per a reprendre el camí.

Tal com recorda el doctor Francesc

Pascual Pastor, de la unitat d'alcoholo- gia de la conselleria valenciana de Sani- tat, a l'informe "Aproximació històrica a la cocaïna. De la coca a la cocaïna", "l'efecte anorexigen de les fulles de coca ve determinat per la seua impor- tant aportació calòrica sobre la base fonamentalment de proteïnes i hidrats de carboni, a més de l'aportació de mi- nerals (calci, potassi, ferro) i vitamines, sobretot A i B. Es calcula que 100 grams de coca aporten unes 305 calories".

Per bé que els conqueridors i ocu- pants espanyols van descobrir de se- guida les propietats de la coca, i també de seguida van emprar la planta per espremer encara més els treballadors- esclaus indígenes a mines i plantacions, la resta del món va continuar durant uns quants segles sense tenir notícia de les propietats de la planta miraculosa. Fins al segle XIX.

'Über Coca'. Aquest és el títol famós de la monografia que, l'any 1884, el no pas menys famós pare de la psicoanà- lisi, Sigmund Freud, va dedicar a la nova panacea mèdica per al tractament de la depressió i el nerviosisme, l'alcoholisme, els trastorns digestius, l'asma o l'addicció a la morfina: la cocaïna.

No va ser l'únic escrit de Freud sobre el tema: va publicar alguns com- plements a l'*Über Coca* i també un article destinat a defensar el producte dels atacs que ja començava a rebre: el tractament amb cocaïna dels addictes als opiacis mostrava que el producte no era inofensiu: Freud mateix ho va poder comprovar en la carn i els ossos i el cervell del seu amic Ernst von Fleisch- Marxow, a qui subministrava cocaïna (com en una cadena de cataclismes, per suportar el dolor arran d'una amputació, li donaven morfina; per superar l'ad- dicció a la morfina, li donaven cocaïna, etcètera) i a qui va haver d'anar aug- mentant la dosi perquè li fes efecte i per acabar comprovant, finalment, tal com destaca Francesc Pascual, que aquella substància "miraculosa" no ho era tant: li provocava "paranoia, deliris i pèrdua d'autocontrol".

Tot havia començat el 1830, quan el naturalista suís J. J. von Tschudi pu- blicà un llibre per explicar-hi els seus viatges pel Perú: havia volgut seguir alguns dels camins de Pizarro i va ve- rificar *in situ* les propietats de la coca:

VIN TONIQUE MARIANI
A LA
COCA DU PÉROU
LE PLUS AGRÉABLE ET LE PLUS EFFICACE DES TONIQUES ET DES STIMULANTS.

Les Indiens appellent la Coca *Plante Divine* et son action physiologique a été très-bien décrite par M. le Professeur SÉN qui la range parmi les désassimilants. M. le Professeur FAUVEL la préfère au Quinquina et l'emploie avec succès dans sa clinique de Laryngoscopie.

Prix : 5 fr. LA BOUTEILLE.

AVIS. — Le Vin MARIANI n'est garanti que par la capsule ci-dessus qui doit porter la signature de M. MARIANI.

M. le Professeur GUMEX pense qu'elle apporte au système nerveux la force dont elle est chargée à la manière d'un *fulminate*, avec cette différence qu'elle ne la cède que lentement et non tout d'un coup.

DOSE.
Un verre à Bordeaux avant ou après les principaux repas; pour les Enfants un verre à Madère est suffisant.

COCAINE
TOOTHACHE DROPS
Instantaneous Cure!
PRICE 15 CENTS.
Prepared by the
LLOYD MANUFACTURING CO.
219 HUDSON AVE., ALBANY, N. Y.
For sale by all Druggists.
(Registered March 1885.) See other side.

Fins el primer terç del segle XX, la cocaïna no tan sols era permesa, sinó elogiada per personalitats de tota mena: de Freud al papa Lleó XIII.

mastegant les fulles d'aquesta planta, els seus traginers aguantaven cinc dies sense menjar i dormint, per postres, ben poques hores. Des d'aquest moment, la fal·lera pel nou i miraculós producte es va estendre: la publicació del tractat del neuròleg i antropòleg italià Paolo Mantegazza (1831-1910) sobre els efectes de la coca a la psique humana (*Sulle virtù igieniche e medicinali della Coca e sugli alimenti nervosi in generale*) va ser un punt i seguit important en l'aparentment imparabile cursa de la nova substància vers el prestigi científic i social. "Déu és injust", escrivia Mantegazza, "perquè va fer l'home incapaç de mantenir l'efecte de la coca durant tota la vida. Jo preferiria viure deu anys amb coca que 10.000.000.000.000.000.000.000.000 segles sense".

L'any 1859, el científic alemany Albert Niemann, emprant en el procés alcohol, àcid sulfúric, bicarbonat sòdic i èter, va aïllar el principal alcaloide de la planta de la coca: la cocaïna. Poc després fou un químic austríac, Wilhem Lossen, qui en va establir la fórmula, a base de carboni, nitrogen, oxigen i hidrogen: $C_{17}H_{21}NO_4$.

Des d'aquell moment es va comercialitzar en els més diversos formats (fins i tot hi va haver pasta de dents, tintura analgèsica o "cigarrets de coca", publicitats aquests darrers com a tractament per a —atenció— combatre les infeccions de la gola!). I també per als més diversos usos: per a "guarir la tristesa" o per a atorgar a les dones "sempiterna vitalitat i bellesa", per a tesar les cordes vocals dels cantants d'òpera, per a augmentar la resistència de ciclistes (encara no s'havien inventat els con-

trols antidopatge) i de soldats, contra la debilitat i l'esgotament, per enfortir el cor, estimular la circulació o millorar la digestió, per combatre la neurastènia, l'estrès, l'alcoholisme, les morenes o la grip. El *New York Times* en va relatar les propietats, l'any 1885, i hi incloïa la capacitat d'acció contra refredats, mareigs i mals de queixal.

Més enllà d'aquesta finalment desenfrenada dèria d'atorgar-li qualitats terapèutiques, sí que hi ha un ús mèdic per al qual ha demostrat les seves propietats: com a anestèsic local. Fou el 1884 quan un oculista, Keller, li va descobrir la qualitat: no actua sobre la pell, però sí que té una rapidíssima absorció a les membranes mucoses: boca, nas i ulls van esdevenir els blancs ideals per a aquest eficaç anestèsic.

Coca-Cola. És, sens dubte, la marca més famosa de totes les que han tingut relació amb les propietats de l'*Erythroxylon coca*. D'entrada, el primer que la va fabricar als EUA, l'apotecari J. S. Pemberton, de l'estat de Geòrgia, deia que servia contra el mal de cap, la malenconia i la tristesa. Entre els ingredients hi incloïa fulles de coca, nous africanes de cola i també cocaïna. Amb el temps hi va desaparèixer l'alcohol (cosa que li va permetre de triomfar en l'època de la llei seca) i s'hi va canviar l'aigua per aigua amb gas. Pemberton va vendre'n la patent a Grigs Candler el 1891: naixia la potent i expansiva Coca-Cola Company. No va ser fins el 1909, cinc anys abans que la cocaïna fos declarada il·legal als EUA i quan ja el seu ús començava a ser públicament mal vist, que hi va haver un canvi d'ingre-

dients: la cafeïna substituïa la cocaïna. Però l'estimulant original va deixar per sempre l'empremta al nom de la beguda que va acabar essent sinònim d'EUA.

De begudes que feien publicitat de la inclusió de coca o cocaïna entre els seus ingredients, però, n'hi va haver moltes més. Desenes. Comptant-hi la Cola-Coca, d'Aiello de Malferit (d'on diuen que, de fet, va sorgir el beuratge americà). Potser una de particularment espectacular va ser la que es va inventar un espavilat químic cors, Angelo Mariani (i a remolc de la qual va començar les seves passes la Coca-Cola, que originàriament es va registrar com a "French Wine of Coca, Ideal Tonic" per assemblar-se al ja consolidat "Popular French Tonic Wine" de l'emprenedor cors).

Amb una fórmula que es va endur a la tomba, feta a base d'extractes de la planta de coca (de tres espècies diferents: va formar una autèntica horta de coca per poder-hi experimentar i perfeccionar productes) i vi de Bordeus, Mariani va idear un tònic que va veure la llum el 1871 i que va fer famós el seu cognom a tot el món: el vi de coca Mariani (que, deien, a més de "nodrir, fortificar i refrescar" ajudava a prevenir la malària, la grip i "més malalties devastadores") va esdevenir el fil invisible que unia els paladars de Sigmund Freud (no caldria sinó) i d'Émile Zola, de Paul Verlaine i Jules Verne, de Thomas Edison i els germans Lumière, d'Ibsen i Dumas, de Sarah Bernhardt, Robert L. Stevenson o la reina Victòria. Amb gran sentit publicitari, Mariani enviava exquisits lots del seu producte a personalitats de relleu. En canvi, n'obtenia un autògraf amb la lloança del vi de coca ("difon

Un anunci qualsevol

COCA DEL PERÚ
(*Erythroxylon coca*)
de José Cano.

Privilegi exclusiu.
El més higiènic i superior dels licors.

Aquest licor, per la manera especial com es prepara, aplega les propietats de la cocció, de l'extracte i de la tintura de coca, i els avantatja perquè és molt grat al paladar i el suporten admirablement els estòmacs més dèbils.

Se'n recomana l'ús als individus que pateixin debilitat digestiva, dispepsia (digestió difícil), gastràlgia (mal d'estómac).

L'aconsellem molt especialment en els casos de debilitat deguda a pèrdues sanguínies i al tifus, en l'escorbut, histerisme, hipocondria i en les afeccions mentals de caràcter depressiu; en una paraula, per a totes les malalties en què es trobi indicada l'administració de ferro, la quinina i els seus preparats, atès que en millora els efectes, per la manera com és tolerat aquest licor, fins i tot en els individus molt debilitats.

Referències de la coca

Són dignes d'ésser conegudes, perquè majoritàriament són inspirades per l'experimentació directa o per l'observació d'allò que succeeix als indis, que tenen el costum de mastegar-ne les fulles abans de posar-se a treballar, durant un viatge feixuc i en més diverses circumstàncies.

El Dr. Tomàs Morcao, que sovint ha fet el mateix ús de la coca, refereix haver sentit una forta excitació física i intel·lectual, que li ha estat molt útil sempre que s'ha hagut de dedicar a feines perllongades durant la nit.

El professor Mantegazza, després d'haver pres altes dosis de coca, diu que sota la seva influència ha pogut estar 48 hores sense prendre cap aliment i sense sentir, no obstant això, la menor debilitat.

La Gaceta les los Hospitales, de València, núm. 40, diu:

“A les infermeries de l'hospital d'aquesta ciutat assagem el licor de coca del Perú que ha preparat el modest industrial José Cano. L'elaboració acurada i les condicions eupèptiques d'aquest licor mostren, fins ara, els bons efectes que se n'han obtingut després d'haver-lo administrat en els casos d'indicació d'aquella substància medicinal.”

Fàbrica de licors i anisats.
Destil·lació especial – classes extres.
F. Palucie – València.
Representant i dipositari a Alcoi:
Pedro Sánchez.

(Traducció d'un anunci publicat en un mitjà alcoià el 1886)

un foc subtil per tot el cos”, en va dir, per exemple, Anatole France), que ell després editava de manera exquisida als seus cèlebres *Àlbums Mariani*.

El papa de Roma, Lleó XIII, va quedar tan entusiasmat d'aquest estimulants, que no tan sols va atorgar a Angelo Mariani una medalla d'or “en reconeixement

del vi, sinó que va prestar la seva imatge per als anuncis publicitaris: deia el papa que la beguda li servia per al seu “ascètic retir”. Un got de vi Mariani, apunta Francesc Pascual, “podia contenir entre 35 mg i 70 mg de cocaïna, igual que una ratlla actual”.

La pressió del grup és un dels factors que més influeixen els joves a l'hora de començar a consumir cocaïna.

Il·legal i popular

Es troba amb relativa facilitat als carrers de les nostres ciutats. La cocaïna és un dels productes il·legals que més diners mou al món. L'extensió del seu consum a totes les capes socials l'ha convertida en un producte ‘popular’.